

Presidenttiehdokkaiden puhetyylit persoonan ilmentäjinä

PIRKKO NUOLIJÄRVI JA LIISA TIITTULA

ABSTRACT

The Image Produced by the Presidential Candidates' Way of Speaking

The article examines the TV debates during the second round of the 2000 presidential elections in Finland. More specifically, it concentrates on elements that can be understood to construct an image of the two candidates' personalities. The majority of citizens form their view of the candidates solely on the basis of media coverage. The impact of TV programmes is particularly strong, as the viewer by her- or himself can without the mediating work of the reporter, evaluate the personality of the candidate and her or his statements. The main focus of the article is the interaction between the two main candidates, Esko Aho and Tarja Halonen, and their ways of speaking. The methods used are ethnomethodological conversation analysis and sociolinguistic variation analysis. The analysis focuses on the concrete versus abstract way of talking about the topic, the monological versus dialogical character of the conversation and the linguistic options or variety used by the candidates: these emerged as recurrent and general elements of the interaction when the programmes were viewed repeatedly. The differences between the two candidates regarding these factors help in understanding the way in which an image of each presidential candidate is formed, one having a more distant personality and the other being more cooperative and close to everyday life.

Vuoden 2000 presidentinvaalit ja television vaalikeskustelut

Vuoden 2000 presidentinvaalit olivat monella tavalla kiinnostavat ja jännittävät. Toinen kierros ja erityisesti sen loppuvaiheet pitivät kiinnostusta vireillä, koska gallupien mukaan ehdokkaat, Esko Aho ja Tarja Halonen, olivat lähes yhtä suosittuja. Tasaväkisessä tilanteessa persoonalla on erityisen paljon merkitystä. Persoonaa korostuu luonnollisesti myös siksi, että presidentinvaalit ovat henkilövaalit. Äänestäjien käsitykseen ehdokkaasta vaikuttavat paitsi hänen poliittiset näkemyksensä ja arvonsa, myös se tapa, millä hän tuo ne esiin.

Valtaosa kansalaisista muodostaa käsityksensä ehdokkaista yksinomaan median avulla. Televisiossa ehdokas on erityisen selvästi läsnä,

kun hän esimerkiksi kahden tunnin vaaliohjelmassa keskustelee näkemyksistään. Television merkitys näissä tilanteissa piilee siinä, että katsoja voi itse ilman toimittajan välitystä arvioida ehdokkaan persoonaa, hänen lausuntojaan, ilmaisuaan ja fyysistä olemustaan (ks. esim. Jääsaari & Savinen 1995; Uimonen 1996). Myös ehdokkaat itse korostivat televisiokeskustelujen keskeistä roolia vaalikampanjan aikana (MTV3 28.1.2000).

Ehdokkaan puhikäyttäytyminen, tapa ilmaista näkemyksiä, perustella niitä ja osallistua vuorovaikutukseen, on tärkeä lähde äänestäjälle, kun hän muodostaa käsitystään ehdokkaista. Vaikutelma rehellisestä, asiantuntevasta tai laskelmoivasta poliitikosta syntyy pitkälti keskustelutyylin perusteella. Siten ei ole samantekevää, miten televisiossa ollaan.

Presidenttiehdokkaita arvioitiin lehdistössä eri näkökulmista. Esimerkiksi Aho pidettiin etäisenä (AL 6.2.2000) ja puhekoulutuksen arveltiin näkyvän hänen esiintymisessään (HS 7.6.2000). Halosta taas pidettiin tavallisena, lähellä arkea olevana poliitikkona, joka ei silotellut persoonallisuuttaan (HS 7.6.2000 ja Åberg, HS 12.2.2000; ks. myös Jääskeläinen & Pekkola 2000). Tällaiset, varsin laajasti esitetyt näemykset saattoivat olla sekä myönteisesti että kielteisesti värityneitä aina esittäjensä mukaan.

Ehdokkaat esittelivät myös itse näkemyksiään hyvästä presidentistä. Halosen mielestä hyvä presidentti on yhteistyökykyinen ja yhteistyöhaluinen henkilö, Aho taas arveli hyvän presidentin olevan luotettava ja turvallinen kanssaihminen (MTV3 28.1.2000; HS 29.1.2000). Lisäksi Ahon mukaan presidentin ulkopoliittisiin perustaitoihin kuuluvat harkintakyky ja kylmäpäisyys, tarvittaessa tunteettomuus (HS 13.2.2000). Voi olettaa, että ehdokkaat pyrkivät esiintymisellään välittämään katsojalle itsestään niitä ominaisuuksia, joita he pitävät presidentille tärkeinä. Lisäksi heidän kampanjatoimistonsa ohjaavat heitä ja heidän käyttäytymistään. Esimerkiksi Ahon viestintä- ja markkinointivastaavan, Outi Talvisen, mukaan presidentiltä odotetaan ennen kaikkea arvokkuutta (HS 13.2.2000).

Tässä artikkelissa pohdimme sitä, millaisten aineiden perusteella käsitykset presidenttiehdokkaiden persoonasta voivat syntyä. Kiinnostuksen kohteena ovat presidenttiehdokkaiden vuorovaikutus ja puhetapa televisiokeskustelussa. Aineistomme ovat vaalien toisen kierroksen aikana lähetetyt ohjelmat Presidentti 2000 (TV1 23.1.2000), Ilta presidentin kanssa (MTV3 28.1.2000), Presidentti 2000, yleisötentti Turussa (TV1 30.1.2000), Presidentti 2000, finalistien suuri vaalikeskustelu (TV1 3.2.2000) ja Kaksintaistelu (MTV3 4.2.2000).

Tarkastelumme on aineistolähtöinen siten, että artikkelissa käsittelemämme ilmiöt eivät perustu etukäteisluokitteluun, vaan ne ovat kiinnittäneet huomiotamme toistuvina ja yleisinä keskustelun elementteinä. Tällaisia ilmiöitä ovat teeman käsittelyn konkreettisuus ja abstraktius, keskustelun monologisuus ja dialogisuus sekä puhujien kielimuoto.

Suomalaisten vaaliohjelmien puhetta on tutkittu vuosien varrella eri näkökulmista. Kielen-

tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota esimerkiksi toimittajien haastattelustrategioihin ja presidenttiehdokkaiden tapaan vastata toimittajien esittämiin kysymyksiin (ks. esim. Lautamatti 1983; Hakulinen 1983; Leiwo 1988). Puheviestinnän näkökulmasta on tarkasteltu erityisesti median, katsojan ja poliitikon välisiä viestintäsuhteita, kuten esimerkiksi sitä, mikä presidenttiehdokkaiden keskustelussa kiinnostaa nuoria (ks. esim. Isotalus & Pörhölä 1998). Myös presidenttiehdokkaiden esiintyminen on ollut puheviestinnän tutkijoiden kiinnostuksen kohteena (ks. esim. Isotalus 1998).

Politiikan tutkijoita puolestaan ovat kiinnostaneet televisio politiikan perusareenana ja television ilmaisurakenteet, samoin kuin yleisösuhteet ja argumentaatiotapa politiikan ominaisuuksina. Esimerkiksi Jukka Kanerva (1994 ja 1997) on – erilaisia näkökulmia, kuten retoriikkaa, argumentaatioanalyysia ja keskustelunanalyysia yhdistellen – analysoinut muun muassa vuoden 1994 presidenttikandidaattien Presidentti-haastattelusarjan ja tarkastellut poliittisten kasvojen rakentumista haastattelussa toimittajan ja poliitikon yhteistyönä.

Yleinen piirre tutkimuksissa on ollut se, että huomio on kiinnittynyt politiikkoon tai politiikan ja toimittajan väliseen vuorovaikutukseen. Sitä vastoin ehdokkaiden välistä vuorovaikutusta ei juuri ole tutkittu (ks. kuitenkin Nuolijärvi 1994). Tämä johtuu ainakin osaltaan siitä, että vaaliohjelmat on rakennettu haastattelunomaisiksi vaalitenteiksi, joissa ehdokkaiden keskinäiselle vuorovaikutukselle ei ole ollut tilaa.

Oma viitekehuksemme on vuorovaikutuksen tutkimus, etnometodologinen keskusteluanalyysi, jossa keskeistä on se, miten osallistujat yhdessä rakentavat keskustelua (keskustelunanalyysista, ks. esim. Tainio 1997; Nuolijärvi & Tiittula 2000). Siksi analyysin kohteena on myös ehdokkaiden keskinäinen vuorovaikutus, johon tässä artikkelissa keskitymme. Lisäksi tarkastelemme ehdokkaiden kielimuotoa sosiolingvistisen variaationanalyysin näkökulmasta.

Konkreettisuus vs. abstraktius, erityisyys vs. yleisyys

Ehdokkaiden välillä oli eroja siinä, millaisia teemoja he nostivat esiin ja miten he niitä kä-

sittelivät. Erityisen selvästi tämä ero tuli näkyviin niissä tilanteissa, joissa heidän oli vastattava samaan kysymykseen. Teema ja sen käsitteletapa liittyvät olennaisesti toisiinsa, esimerkiksi on tyypillistä käsitellä moraalisia kysymyksiä ja arvoja yleisellä tasolla (vrt. esim. geneeriset ilmaukset *täytyy, pitää, voi, on hyvä, on välttämätöntä*), kun taas esimerkiksi taloudellisia kysymyksiä ja poliittista päätöksentekoa käsitellään hyvinkin konkreettisesti.

Ensimmäisen vaalikierroksen vaalivalvojaisissa ehdokkaat kuvasivat itse tulevaa vaalikampanjaansa seuraavaan tapaan. Halonen sanoi ottavansa ”aidosti esille entisiä teemoja, mutta yksityiskohtaisemmin”. Aho taas totesi: ”Eduskuntavaaleissa silmille tulevat pennit ja markat, mutta presidentin vaaleissa arvot.” (HS 17.1.2000.) Se miten teemoja valitaan ja käsitellään, on osa ehdokkaiden persoonallista tyyliä.

Esimerkissä (1) toimittaja pyytää ehdokkaita määrittelemään heikot alueensa. Halonen käsittelee vastauksessaan poliittista toimintaa, kun taas Aho hetken emmittyyään viittaa abstraktimmin presidentin ominaisuuksiin.

(1)¹

1 T1 entä: kun määrittelitte nämä teille tärkeät alueet ja
2 ja vahvat alueet (.) josta haluaratte jäädä mieleen nin
3 uskallatete sanoa mitkä ovat teidän heikot alueenne.
4 (.)
5 TH kyl mä uskallan sanoa sen että et et sisäpolitiikasta
6 nin mä osaan niinku tämän hyvinvointiyhteiskunnan (.)
7 puolen y- paremmin paremmin niinkun tämän palvelurakenteen tulonsiirrot ja muut ja mä uskoisin
8 että mä mielelläni kuuntelen pääministeriä ja talousoppineita sen suhteen että millä tavalla sitte
9 taloudellisen tuloksen saamisen suhteen nin miten
10 yritystoimintaa voidaan edelleen vahvistaa ja saada se
11 sit näihin kehyksiin missä otetaan ihminen ja ympäristö mukaan et mä uskoisin että pääministerin ei

15 tarvitsisi pelätä sitä ettenkö tukisi hallitusta
16 näissä ja ois ois tässä mielessä osaava mutta en
17 varmasti nin millään tavalla riskeeraiis heidän
18 talouspoliittista linjaansa esimerkiksi Emun tai jonkun muun suuntaan.=
19
20 T1 Esko Aho.
21 EA £mä ottasin aivan hirveän riskin jos mä kolme päivää
22 ennen vaaleja ryhdyn erittelemään huonoja puoliani.£
23 T1 ottakaa se riski. heh
24 EA £kyllä mun kai se täytyy tehdä.£ (.) tuota (.)kyllä
25 kai se on se että: (.) että presidentin merkittävään
26 vallankäytön muoto on se sanankäytön taito ja osaaminen ja ja semmonen kosketus ihmisten (.)niinkun
27 arkipäivään. ja ehkä meidän kaikkien mutta myönnän
28 että erityisesti oma ongelmani on se että kun on
29 pitkään ollut mukana ja kaikenlaista nähnyt nin nin
30 ehkä se tuntuma siihen ihmisen arkipäivään siihen
31 miten tavallinen yksityinen ihminen kaikki asiat näkee
32 (.) ni sen löytäminen on minulle tuottanut aina vaikeuksia ja ja presidentin kuitenkin pitäis se pystyä tekemään, eikä pitäs pelätä mennä ihmisiä
33 lähelle, (.) niitä jotka ovat syrjäytyneet tai jääneet
34 työttömiksi tai tai muuten heikompaan asemaan vaan
35 vaan enemällä lähelle näitä ihmisiä löytämällä kosketuksen näiden ihmisten kanssa presidentti voi
36 tulla myös vahvaksi presidentiksi.

(Presidentti 2000, TVI 3.2.2000)

Vaalikeskusteluissa on odotuksenmukaista, että ehdokkaat tuovat esiin hyviä ominaisuuksiaan. Sen sijaan huonojen puolien käsittely olisi uskallettua, minkä toimittaja panee kysymyksessään näkyviin (*uskallatete sanoa mitkä ovat teidän heikot alueenne*, r. 3). Kumpikin vastaa ensin toimittajan kysymykseen uskaltamisesta, mutta eri tavoin. Halosen vastaus on suora (r. 5), Aho puolestaan ensin kiertää ja ikään kuin kieltäytyy vastaamasta (r. 21–22), mutta toimittajan kehotuksen jälkeen ryhtyy vastaamaan (r. 24). Hän siis kehystää vastauksensa eri tavalla kuin Halonen. Ahon kehys on leikilli-

¹ Näyteissä käytetyt lyhenteet: T = toimittaja, EA = Esko Aho, TH = Tarja Halonen, JS = Juha Sihvola.

nen, mitä hymyilevä äänensävy tukee. Tämän voi tulkita niin, että hän osoittaa siten kysymyksen poikkeavuuden vaalikeskustelussa. Toisaalta hän antaa näin vastaukselleen tulkintakehykset: ensimmäinen tulkintamahdollisuus on se, että vastausta ei tarvitse ottaa aivan kirjaimellisesti, toinen se, että hän ottaessaan kuitenkin riskin on erityisen rehellinen.

Ehdokkaiden vastaukset eroavat myös siinä, mitä teemoja tuodaan esiin ja miten konkreettisesti tai abstraktisti niitä käsitellään. Halonen puhuu poliittisesta toiminnasta ja sen osaluista. Hän aloittaa vahvuuksistaan, hyvinvointiyhteiskunnan tuntemuksesta, jota hän vielä tarkentaa (r. 8). Sitten hän siirtyy heikkouksiinsa, joihin hän pääsee vahvojen puoliensa kautta (*mä osaan paremmin... ja mä uskoisin että mä mielelläni kuuntelen pääministeriä ja talousoppineita...*). Näin hän välttyy sanomasta, että ei osaa jotakin tai on heikko jossain. Myös heikompaa aluetta konkretisoidaan (r. 12–14, 18). Hän tuo vuoronsa lopussa esiin sen, että oman heikkouden tunnistaminen on osaavuutta (*ja ettenkö ... ois tässä mielessä osaava*) ja jos hän ei hallitse jotain aluetta, hän ei myöskään vaaranna asiantuntijoiden toimintaa (r. 16–18). Tätäkin lausumaa seuraa tarkennus (r. 18).

Aho aloittaa varsinaisen vastauksensa esittämällä mielestään merkittävimmät presidentin vallankäytön muodot, sanankäytön taidon ja kosketuksen ihmisten arkipäivään (r. 25–28). Hänen tematiikkansa poikkeaa siis huomattavasti Halosen teemoista, jotka liittyivät konkreettiseen poliittiseen toimintaan. Mainitsemistaan vallankäytön muodoista hän tunnustaa heikkoudekseen vähäisen kosketuksen ihmisten arkipäivään. Retorisen taidon maininta vastauksen alussa implikoi sitä, että hän pitää sitä vahvuutenaan. Heikkouttaan hän lieventää siten, että määrittelee sen laajemman, muuten myönteisesti kuvatun ryhmän ominaisuudeksi (*meidän kaikkien ... kun on pitkään ollut mukana ja kaikenlaista nähnyt*), ryhmän, josta presidentin pitää erottautua (r. 34–35). Halosen tapaan myös Aho tarkentaa vastaustaan siirtymällä asteittain yleisestä yksityiseen: *ihminen* → *tavallinen yksityinen ihminen* → *ne jotka ovat syrjäytyneet tai jääneet työttömiksi tai muuten heikompaan asemaan*.

Sisältöeroista huolimatta ehdokkaiden vas-

taukset ovat siis rakenteellisesti hyvin samankaltaisia. Sen sijaan ehdokkaiden kielioppi on vastauksissa varsin erilainen, mikä osaltaan rakentaa yleisyyden ja erityisyyden eroa heidän välilleen. Halonen puhuu 1. persoonassa (esim. *mä osaan, mä uskoisin että mä mielelläni kuuntelen, en ... riskeeraisi*). Myös Aho käyttää jonkin verran 1. persoonaa (*oma ongelmani on, on minulle tuottanut*), mutta on enimmäkseen hyvin geneerinen (*meidän kaikkien ... kun on pitkään ollut mukana ja kaikenlaista nähnyt, eikä pitäis pelätä, presidentti voi tulla vahvaksi presidentiksi*).

Samankaltaiset temaattiset erot kuin esimerkiksi (1) tulevat esiin myös seuraavassa katkelmassa, jossa on kysymys tulevan presidentin ensimmäisistä tehtävistä.

- (2)
- | | | |
|----|----|--|
| 1 | T2 | teidän arvionne siitä äh mikä nousee tärkeimmäksi |
| 2 | | asiaksi uuden öö presidentin työpöydälle, (.)on niitä |
| 3 | | ensimmäisiä suuria asioita (.) lyhyt arvi- hyvin lyhyt |
| 4 | | arvio Tarja Halonen. |
| 5 | TH | no ensimmäiseks tää tulee tän uuden perustuslain |
| 6 | | sisäänajaminen siin on viel jonkin verran (.) |
| 7 | | tekemistä pientä lainsäädäntö- ja asetushommaa ja sit |
| 8 | | aletaan tietysti kattoo jo EU:n ja (.) EU:n tuota nin |
| 9 | | työlistaa ja sitte meillon tää (.) turvallisuus- |
| 10 | | poliittisen selonteon (.) päivittäminen eduskuntaan et |
| 11 | | katotaan mitä tehään puolustusvoimien jatkohankintojen |
| 12 | | kans(sa). |
| 13 | T2 | Esko Aho. |
| 14 | | (.) |
| 15 | EA | niij jos lähtee vähän yleisemmältä tasolta liikkeelle |
| 16 | | ni ensimmäinen asia on ruveta kirjottamaan ensimmäinen |
| 17 | | kolmatta (.) pidettävää puhetta. |
| 18 | | [(sitä) |
| 19 | TH | [se pitää tehdä jo ennen kun on tavallaan on |
| 20 | | presidentti heh |
| 21 | EA | nii aivan oikein mut se on se on jos ajatellaan |
| 22 | TH | nii joo [nii no sej jälkeen joo joo |
| 23 | EA | hän on valittu presidentti [on kuitenkin valittu jo |
| 24 | | kuudes päivä ja [ja |
| 25 | T1 | [eli se on se puhe jossa tulee |

26 selväksi tämä ulko[poliittinen linja josta pu-
hutte]

27 EA [kyllä ja ja myös sisä-] si-
säisten

28 asioiden [suhteen ne periaatteet joiden pohjalta
29 T1 [mm

30 EA pre[sidentti toimii.

31 T1 [otetaan paikka.

32 EA mä veikkaan että sitä kyllä kansa kuuntelee sillä
33 tavalla että että se pitää tehdä (.) niinku vii-
mesen

34 päälle hyvin ja ja siihen kannattaa presidentin
35 itsensä panostaa hyvin paljon koska koska siitä
syntyy

36 mielikuva (.) joka sitten tulee kestämään eräil-
tä osin

37 varmasti koko kuusi vuotta.

(*Presidentti 2000, TVI 3.2.2000*)

Halonen kuvaa vastauksessaan konkreettises-
ti presidentin poliittista työtä ja tuo esiin teke-
misen prosessin (*ensimmäiseksi tää tulee tän
uuden perustuslain sisänaajaminen, siin on vie-
lä jonkin verran tekemistä, sit aletaan kattoo
jo ...EU:n työlistaa, sitte meillon tää ...selon-
teon päivittäminen, katotaan mitä tehään*). Hän
tekee työstä arkipäiväisen käyttämällä ilmauk-
sia, joita voisi käyttää mistä tahansa toiminnas-
ta (*siin on vielä jonkin verran tekemistä, pien-
tä lainsäädäntö- ja asetushommaa, katotaan
mitä tehään ... jatkohankintojen kanssa*).

Aho sanoo vastauksessaan lähtevänsä lii-
keelle yleisemmältä tasolta (r. 15) ja vertaa näin
vastaustaan Halosen vastaukseen. Ahon mainit-
sema puheen kirjoittaminen on sinänsä hyvin
konkreettista toimintaa, mutta mainittu tehtävä
viittaa toisenlaiseen toimintaan kuin Halosen
mainitsemat tehtävät: linjojen ja toiminnan pe-
riaatteiden luomiseen. Näitä ei kuitenkaan
konkretisoida eikä havainnollisteta. Lopussa
hän tuo esille puheen tärkeyttä (r. 33–37), millä
hän viittaa saman ohjelman alussa käytyyn kes-
kusteluun presidentin julkisesta esiintymisestä.

Esimerkit osoittavat, että käsitys president-
tiydestä ja omien kantojen ilmipano ovat sidok-
sissa toisiinsa eli siihen, esitetäänkö presiden-
tin työ tavanomaisena poliittisena työnä vai
halutaanko korostaa presidentin arvokkuutta.

Myös Aho liikkuu paikoin konkreettisellakin
tasolla, erityisesti havainnollistaessaan esimer-
kein väitteitään. Seuraavassa katkelmassa hän
viittaa juuri edellä käytyyn keskusteluun maan-
puolustuksesta (r. 5–6).

(3)

1 T1 ja ää miten miten te näette tämän puolustus-
poliittisen

2 mm (.) linjan valmistelun, tehdäänkö se halli-
tuksessa

3 vai vai sen ulkopuolella esimerkiksi

4 parlamenttaarisessa komiteassa (.) Aho.

5 EA nii ensiksi jos sen verran vielä palaan tähän
6 edelliseen kysymykseen tästä maan puolusta-
misesta mä

7 väitän myös että maanpuolustustahto (.) raken-
tuu

8 Suomessa hyvin paljon sen varaan ja ja val-
mius korkea

9 valmius varusmiespalvelukseen sen varaan että
10 että on

11 täs tietoisuus että näissä asioissa meillä on sel-
vä

12 linja, ajattelen vaikka ihan omaa poikaani joka
nyt

13 kesällä on astumas [varusmies palvelukseen
14 T1 [Esko Aho

15 EA ni hänen

16 T1 Esko Aho vastatkaa tähän kysymykseen.

17 EA nii määh kerroin että että ke-
annan yhden ly-
hyen

18 kommentin tuohon edelliseen kysymykseen
ennen ku

19 vastaan tähän asiaan. ni sitte tulee (.) sitten
tulee

20 kysymys tästä (.) tästä (.) miinakysymyksestä
ja
muista hankinnoista ...

(*Presidentti 2000, TVI 23.1.2000*)

Aho perustelee maanpuolustustahtoa sillä,
että Suomessa ollaan valmiita varusmiespalve-
lukseen ja havainnollistaa tätä valmiutta tuomalla
esimerkiksi oman poikansa. Esimerkki on
havainnollinen, mutta se ei palvele argumen-
toinnin tukena, koska sen tyypillisyyttä voidaan
kyseenalaistaa (Kakkuri-Knuutila 1998, 251).
Oman perheenjäsenen mainitseminen tuo tieten-
kin esiin ehdokkaan omia arvoja tässä asiassa.
Esimerkki jää kuitenkin kesken toimittajan kes-
keyttäessä ja vaatiessa vastausta esitettyyn ky-
symykseen (r. 13–15).

Ahon ja Halosen esimerkit ovat varsin eri-
laisia. Halonen yksilöi poliittista toimintaa,
Aho havainnollistaa arvoja. Hallituskokemus ja
toiminta ulkoministerinä tarjoavat Haloselle
luonnollisesti aivan erilaiset konkreettiset ja
tuoreet lähtökohdat kuin 1990-luvun alkupuolella
pääministerinä toimineelle Aholle. Saman-
laiset erot näkyivät myös vuoden 1994 vaali-

keskusteluissa, joissa Elisabeth Rehn argumentoi konkreettisemmin kuin Martti Ahtisaari (ks. Nuolijärvi 1994).

Dialogisuus vs. monologisuus

Vaalikeskustelut rakentuvat pitkälti toimittajien kysymysten ympärille ja voivat olla melko haastattelunomaisia (vrt. vaalitentit) varsinkin silloin, kun ehdokkaat vastaavat vain heille esitettyihin kysymyksiin ja esittävät kukin vuorollaan oman näkemyksensä eivätkä ota kantaa toisten ehdokkaiden puheenvuoroihin. Haastattelutilanteessa ehdokkaiden välisen keskustelun mahdollisuudet ovat varsin vähäiset. Tällaisestakin tilanteesta ehdokkaat voivat kuitenkin jossain määrin ottaa huomioon toistensa puheenvuoroja. Toisen keskustelijan puheenvuorojen huomioonotto ja niihin reagointi lisäävät dialogisuutta ja muuttavat haastattelumuotoa keskustelun tai väittelyn suuntaan. Seuraavassa tarkastelemme ehdokkaiden välisten vuorojen suhdetta emmekä analysoi toimittajan ja ehdokkaan vuorojen liittymiä.

Keskustelukäyttäytyminen, esimerkiksi se, miten monologinen keskustelija puheenvuoroissaan on tai miten hän pyrkii rakentamaan dialogia toisen keskustelijan kanssa, vaikuttaa ehdokkaan persoonasta syntyvään kuvaan. Siten vuorovaikutuksen muodot eivät ole yhdentekeviä, kun halutaan esimerkiksi luoda läheisyyden tai etäisyyden vaikutelmaa.

Dialogisuus näkyy kielellisellä tasolla toisaalta siitä, miten eksplisiittisesti puheenvuoro liitetään keskustelumppanin puheenvuoroon, toisaalta siitä, millaiseksi keskustelun vuorottelurakenne muodostuu. Esimerkiksi kysymys ja vastaus muodostavat kiinteän vuoroparin, jossa ensimmäinen rajaa toista ja toinen on ensimmäisen jälkeen odotuksenmukainen. Sen sijaan kaksi toisiaan seuraavaa kannanottoa voivat muodollisesti olla melko itsenäisiä.

Monologisiltakin vaikuttavat puheenvuorot voivat sisältää elementtejä, jotka kytkevät ne keskustelumppanin vuoroon. Ehdokas voi esimerkiksi ottaa puheeksi vastaehdokkaan esiin nostaman teeman tai iskusanan, jos arvioi sen käsittelyn olevan äänestäjien kannalta tärkeää. Esimerkiksi kun toinen puhuu veteraaneista tai syrjäytyneistä, toinenkin ottaa asian omassa vuorossaan puheeksi. Seuraavassa kat-

kelmassa (4) ehdokkailta kysytään, millaiseksi presidentin uusi rooli muotoutuu valtiosääntöuudistuksen jälkeen. Aho puhuu kampanjassaan esille nostamastaan ”tulevaisuuden presidenttiydestä”, ja Halonen käyttää omassa vastauksessaan tätä iskusanaa hyväksi.

- (4)
- 1 T2 Esko Aho öö millaisilla otteilla (.) presidentin rooli
2 syntyy.
3 EA ... eli väitän että siis seuraavan presidentin pitää
4 vaan uskoa itseensä ja ja rakentaa oman
5 kokemuspiirinsä varaan sitten uusi uusi presidenttiys,
6 erilainen presidenttiys joka on taas jotakin uutta,
7 väittäisin et sen pitää olla aivan erityisesti
8 **tämmöstä tulevaisuuden presidenttiyttä** eli eli sen
9 pitäisi tähdätä siihen maailmaan mitä kohti me nyt
10 olemme nyt menossa.
11 ...
12 T2 (TH:lle) minkälaisen hh minkälaisesta otteesta te
13 haluatte jäädä mieleen.
14 TH no mä juuri toivoisin että olisin sillä tavalla (.)
15 **tulevaisuuteen suuntautuva presidentti** että ...

(*Presidentti 2000, TV1 3.2.2000*)

Dialogisuus tulee selvemmin näkyväksi, kun puheenvuoro kytketään heti vuoron alussa edeltävään vuoroon erilaisin sidoselementein. Vuorojen väliset liitokset voivat sinänsä olla hyvin huomaamattomia, implisiittisiä ja pieniä, yhdenkin sanan sidoselementtejä, kuten konnektoreita (*mu(ta), kuitenkin*), erilaisia palautteita (*joo/niin [mutta], no, varmasti*), pronominaalisia viittauksia (*tää kysymys, tässä on se mielenkiintonen asia*). Ne ovat kuitenkin dialogisuuden kannalta tärkeitä aineksia.

Sidoksisuus voi muodostua myös eksplisiittisemmistä ja laajemmista kytköksistä, joissa esimerkiksi metatekstuaalinen aines liittyy vuoron edeltävään, kuten *olin vain lisäämässä tähän Esko Ahon puheenvuoroon; tästä samasta asiasta mihin Esko Aho päätti*. Kytkös voi olla täysin neutraali, mutta se voi myös sisältää suoraa tai epäsuoraa kritiikkiä vastaehdokasta kohtaan: *tähän aikaisempaan kysymykseen jonka*

jota Esko Aho ei vastannut. Halonen käytti tällaisia eksplisiittisiä liitoksia enemmän kuin Aho, jonka viittaus keskustelukumppaniin oli usein epäsuorempi:

(5) EA nyt on kuitenkin paikallaan korjata eräs väite joka tässä tuli

(*Presidentti 2000, TV1 23.1.2000*)

(6) EA voinko kuitenkin hivenen jatkaa kun tässä mielelläni osallistun keskusteluun

(*Kaksintaistelu, MTV3 4.2.2000*)

Esimerkissä (5) *eräs väite* viittaa Halosen puheenvuoroon. Halosta ei siis mainita, mutta katsojille on tietysti selvää, että hän on kritiikin kohteena. Viittausta eksplikoi osoittava *tässä*, jonka sanoessaan Aho taivuttaa hivenen päätään vieressä istuvan Halosen suuntaan. Keskustelukumppanin mainitsematta jättäminen pehmentää hiukan muuten kärjekästä arvostelua, koska kritiikki ei näin kohdistu muodollisesti suoraan persoonaan. Esimerkissä (6) viittaus Haloseen on vielä epäsuorempi. Verbi *jatkaa* kytkee vuoron Halosen edeltävään puheenvuoroon, ja näennäisestä kohteliaisuudesta huolimatta ironinen *kun tässä mielelläni osallistun keskusteluun* tuo esiin, että Aho ei ole saanut puhua vähään aikaan ja vihjaa näin Halosen puhuneen liian pitkään.

Seuraavassa vielä yksi esimerkki Ahon tavasta kritisoida Halosta.

(7)

1 TH yrittäminen yrittäminen on muuten loistava asia
 2 myöskin nuorille koska yhdessä vaiheessa esimerkiksi
 3 asian- asianajajiks taikka muiksi tällaisiksi
 4 niinku ammatinharjoittajiks modernissa mielessä ni oli
 5 aika vähän pyrkyä mut tällä hetkellä niin siihen
 6 kannustetaan must se on hyvä asia ja minun mielestäni
 7 niin tarvitaan tähän huippuosaamisen lisäksi niin
 8 paljon nimenomaan pienen pientä ja keskisuurta
 9 yritysmaailmaa ja olen lämpimästi tukemassa tätä
 10 kehitystä.
 11 ...

12 EA mutta mutta mitä tulee tähän lämpimiin sanoihin näistä

13 yrittämisestä niin kyllä se joka tuntee yrittämisen

14 arkipäivän niin tietää että se lämmin sana ei

15 kauheesti auta.

16 ...

17 TH ei mutta yhteistyö auttaa.

(*Kaksintaistelu, MTV3 4.2.2000*)

Katkelma (7) on viimeisestä vaalikeskustelusta, jossa taistelu oli sitä edeltäneisiin läheksiin verrattuna selvästi kovempaa. Tässäkin esimerkissä vastapuolta kritisoidaan, vaikka itse asiasta, yrittäjyyden tukemisen tärkeydestä ei hänen kanssaan olekaan erimielisyyttä. Aho käyttää Halosen ilmausta *lämpimästi tukemassa* hyväksi muuttaen sen *lämpimiksi sanoiksi* vihjaten näin sanomisen merkityksettömyyteen ja siihen, että Halonen ei tunne yrittämisen arkipäivää. Ilmaus *se joka tuntee yrittämisen arkipäivän niin tietää* implikoi Ahon asiantuntemusta ja Halosen asiantuntemattomuutta.

Edellisissä esimerkeissä liitokset edeltävään puheenvuoroon olivat vuoron alussa, mutta puhuja voi viitata keskustelukumppaniinsa myös puheenvuoron keskellä. Viittaukset voivat olla teeman käsittelyyn liittyviä (*mä yhden kommentin myöskin saman tien sanon Tarja Haloselle*) tai vastaehdokkaan puheenvuoroja koskevia huomautuksia (*niinkun silloinen pääministeri Esko Aho hyvin tietää*).

Katkelmaa (8) edeltävässä jaksossa ehdokkaita on syytetty siitä, että he ovat pitäneet kristillisyyttään vaalikampanjan aikana innokkaasti esillä ja perätty selitystä siihen. Halonen torjuu syytöksen heti voimakkaasti (*vastustus. ... mä haluan todellakin ni kiistää sen että olisin itse tuonut tätä vaan olen vastannut kysyttäessä*). Toimittajat tyytyvät Halosen vastaukseen, mutta Ahon tapaa kertoa asiasta he edelleen kritisoivat: *teidän tapanne kertoa uskosta ... ei ole kovin persoonaan menevä ... te ette kerro henkilökohtaisesti omasta kristillisestä vakauksesta*.

(8)

1 T1 eli se riittää että kuuluu kirkkoon teidän mielestänne

2 [(-)]

3 EA [ei ei suinkaan] emmä sitä ole tarkottanut mutta että

4 että täytyy täytyy kuvata se oma arvomaail-
 5 mansa tausta
 6 ja ja kyllä mä mielestäni olen sen tehnyt, ja
 7 **niinkun**
 8 **olen huomannut Tarja Halosenkin tekevän**
 9 **(.) tavalla**
 10 joka kyllä varmasti äänestäjille riittää anta-
 11 maan
 12 kuvan siitä mitä me mikä on meidän vakau-
 13 muksemme tältä
 14 osin.
 15 JS siirrytään nyt kuitenkin vai- jo [eteenpäin
 16 TH [saanko] saan-
 17 ko sanoa
 18 vain sen et kyl kyl mä olen kokenu hieman
 19 niinku
 20 sanoisko (.) joskus paljastavani kovin paljon
 21 sisintäni sen vuoksi et se seikka että mä en ole
 seurakunnan jäsen (.) niin on niinku ta- taval-
 laan
 vaatinu minulta paljon enemmän **nimenomaan**
tämän mitä
Esko sano ihan kauniisti että jonka ei pitäis
 olla
 tilivelvol(-) ni mä olen joutunu todistaakseni
 sen
 että olen silti kristitty niin ni tähän vastaamaan
 mutta vielä kerran niin (.) se oli minullekin
 hieman
 vieras perintö.

(Presidentti 2000, TVI 3.2.2000)

Molemmat ehdokkaat viittaavat vastauksis-
 saan toisiinsa, mutta viittaukset ovat erilaisia.
 Ahon viittaus on globaalinen: hän viittaa yleis-
 tisesti vaalikampanjaan (r. 5–6) ja puolustautuu
 rinnastaen itsensä Haloseen. Yksi yleinen puo-
 lustautumiskeino syytöksiä vastaan onkin vedota
 siihen, että muut tekevät samalla tavalla.
 Halosen viittaus on lokaalinen, hän viittaa sii-
 hen, mitä Aho on katkelman edellä juuri sanon-
 nut (*me emme ole äänestäjäkunnalle niistä ti-
 lintekovelvollisia vaan ... tilinteko tehdään ihan
 toiseen suuntaan...*). Halosen käyttämä puhut-
 telumuoto, pelkkä etunimi, luo dialogissa läheis-
 yyttä vastaehdokkaaseen (Nuolijärvi & Tiittu-
 la, tulossa).

Eksplisiittiset kytkökset ja viittaukset vasta-
 puoleen sisältävät usein kannanoton toisen eh-
 dokkaan puheenvuoroon, jota ehdokas saattaa
 eri tavoin kommentoida. Hän voi esimerkiksi
 kritisoida sitä, kuten Halonen seuraavassa kat-
 kelmassa, jossa kiistellään EU:n suhtautumises-
 ta Itävallan hallituksen muodostamiseen tammi-
 kuussa 2000.

(9)
 1 EA mut minusta ää kuitenkin en tunne kovin
 2 yksityiskohtaisesti tätä Haiderin puoluetta mut-
 3 ta ei ei
 4 nyt minusta sen rinnastaminen Hitlerin ää Sak-
 5 san
 6 poliittiseen liikkeeseen ni ole kyllä o- oikein
 7 sekään. et siinä nyt annetaan väärä kuva asioista.
 8 [sitä osaltaan kuvaa se että
 9 [pitää mennä pikkusen pikkusen] eteenpäin
 10 kuitenkin
 11 EA sitä osaltaan kuvaa se että tästä tämän puo-
 12 lueen
 13 kanssa neuvotteluja hallitusyhteistyöstä kävi-
 14 vät myös
 15 sosialistit.=
 16 TH =minusta ei nyt kannata koettaa tätä tehdä
 17 niinkun
 18 £minusta on pikkusen nyt semmonen tunne ar-
 19 voisa Esko
 20 Aho että te koetatte nyt ajaa niinkun suoma-
 21 la- ajaa
 tätä suomalaiseseen tilanteeseen niinkun syyllis-
 tämään
 minua siitä että että on niitten kanssa varmaan
 sosialistitkin keskustelleet että toivottavasti
 tässä
 ei nyt tapahdu itävaltalaisuudesta meidän vaa-
 lien
 osalta.£=
 19 EA ei vaan mä haluan sanoa vain sen että ...

(Presidentti 2000, TVI 3.2.2000)

Aho kritisoi EU:n toimintaa, mutta samalla
 kritiikki kohdistuu Suomen ulkoministeriin,
 Haloseen. Hän ei kuitenkaan mainitse Halosta,
 vaan rakentaa kritiikkinsä persoonattomasti
 (*sen rinnastaminen Hitlerin Saksan poliittiseen
 liikkeeseen, siinä nyt annetaan väärä kuva
 asioista*). Ainoa henkilöviite on *sosialistit*, joil-
 la Aho viittaa Itävallan sosialisteihin, mutta
 viittauksen voi ymmärtää myös vihjeenä sosia-
 listiehdokas Haloseen. Halonen tulkitsee
 syytöksen itseensä kohdistuvaksi ja puolustau-
 tuu.

Suomalaisissa poliittisissa televisiokeskuste-
 luissa kritiikki kohdistetaan yleensä puheen-
 vuoroon tai väitteeseen (vrt. esim. 5), ei kes-
 kustelukumppaniin (ks. Nuolijärvi & Tiittula
 2000, 320). Esimerkissä (9) Halonen osoittaa
 puheenvuoronsa suoraan Aholle puhuttelemal-
 la häntä (*arvoisa Esko Aho*), mikä sekin on suo-
 malaisissa keskusteluissa harvinaista ja arvos-
 telee häntä (*te koetatte nyt ajaa ...niinkun syyllis-
 listämään minua*). Suoraa kritiikkiä lieventävät

pehmennykset (*minusta on pikkusen nyt semmonen tunne*) ja hymyilevä äänensävy, joka tekee vastauksesta leikkilisen.

Kommentoivat puheenvuorot voivat olla samanmielisyyden tai erimielisyyden ilmauksia. Samanmielisyyden ilmaukset kielennettiin useammin eksplisiittisesti kuin erimielisyyden ilmaukset (vrt. *olen samaa mieltä vs. olen eri mieltä*), mikä on yleensäkin tyypillistä suomalaisissa televisiokeskusteluissa (ks. Nuolijärvi & Tiittula 2000). Halonen toi samanmielisyytensä Ahon kanssa huomattavasti useammin esiin kuin päinvastoin.

- (10)
- 1 EA joo ja joskus on (.) molempia on uskallettava molempia
- 2 (sen) on osattava sanoa kyllä mutta pitää osata myös
- 3 sanoa myös *ei*.=
- 4 TH **=tässä olen ihan samaa mieltä** ja mää on joskus laskenu
- 5 jopa leikkiä siitä ja sanonut et kyllä me naiset
- 6 ollaan opittu ajoissa sanomaan *ei*.=
- 7 EA =no mää en usko [et tää on sukupuoleen sukupuoleen
- 8 liittyvä kysymys (.) vaan molemmat sanovat]
- 9 TH **[mutta siinä mielessä ni siinä mielessä mä olen samaa mieltä** et pitää osaa sanoa] myöskin ei mutta mum minun
- 10 mielestäni se on tärkeää et meil olis meil olis niinku mahdollisimman paljon myöskin tuki-joita omille
- 11 ajatuksille.
- 13 (Presidentti 2000, TV1 3.2.2000)

- (11) EA niin tästä nimityslinjasta on helppo olla samaa mieltä mitä Tarja Halonen sanoi
- (Presidentti 2000, TV1 30.1.2000)

Kumpikin tuo samanmielisyytensä esiin, mutta he tekevät sen jälleen eri tavoin: Halonen käyttää 1. persoonaa (*olen samaa mieltä*), Aho ilmaisee asian geneerisemmin (*on helppo olla samaa mieltä*). Samanmielisyydessä ei vaalikeskusteluissa yleensä ole kyse täydellisestä samanmielisyydestä, vaan sen avulla suhteutetaan omaa, osittain eriävää kantaa toisen näkemykseen (vrt. esim. 10, r. 10: *mutta*; esim. 11: *tästä nimityslinjasta* [verrattuna muihin asioihin]). Kantojen keskinäinen punnitseminen tulee hyvin esiin myös seuraavassa Halosen puheenvuorossa:

- (12) TH mä olin melkein sanomassa et mä oon samaa mieltä kun Esko Aho mut sit kun hän pääsi tähän lempiaiheeseensa värisuorasta ni mä voisin sanoa että kaikki se mitä edellä Aho sano ni se kertoo pikemmin siitä että ulkopoliitiikka on tullut avoimeksi ...

(Presidentti 2000, TV1 30.1.2000)

Esimerkissä (12) Halonen kommentoi sitä, mitä keskustelussa tapahtuu. Tällainen metakommunikaatio korostaa dialogisuutta. Puhuja ennakoii ja punnitsee jatkuvasti puhekumppaninsa puhetta ja reagoi tilanteen muutoksiin. Katsojalle tällaiset vuorot tuovat esiin keskustelun draamallisuuden: televisiokeskustelu on keskustelun esittämistä, sen asettamista näyttämölle (Nuolijärvi & Tiittula 2000; Nylund 2000).

Erimielisyys voi tulla esiin kantojen sisällöllisissä eroissa, jolloin äänestäjän tehtäväksi jää arvioida, miten erimielisiä ehdokkaat ovat. Selvät erimielisyydet ilmaistaan väitteen kiellolla (esim. 10, r. 7) tai vastaväitteillä, kuten esimerkiksi (13).

- (13)
- 1 TH ... niin katsoa sitä et millä tavalla voitais
- 2 yhteistyötä poliittisella puolella sillä tavalla
- 3 lisätä ja luottamusta lisätä että et et mentäis näissä
- 4 asioissa niinku ympäristössä esimerkiksi joka on musta
- 5 hyvin tärkeä asia ni siin pitää löytää se viisittu-
- 6 [viistoista maata.
- 7 EA **[mut ei se loppunu luottamukseen vaan se loppu**
- 8 itsekkyteen.
- 9 TH **no mut mut hyvä ystävä** täs mieles on tietysti niin
- 10 että ei me voida pakottaa niitä muita, meidän pitää
- 11 luoda juuri se luottamus, käsitys siitä et me ei olla
- 12 pelkästään itsekkäitä vaan et me ollaan
- 13 yhteistyökysyjä ja yhteistyöhaluisia? että me voitais
- 14 saada ne kaikki viistoista maata kun tässä jos ei sana
- 15 tehoa niin **mitään muuta (.) tietä ei ole.**
- 16 EA **oon sille toinenkin tie** eli

(Presidentti 2000, TV1 3.2.2000)

Väittely lisää dialogisuutta. Väitteen ja vastaväitteen suhde on kiinteä, koska vastaväite ei

ole ilman väitettä mahdollinen (ainakin se implikoi väitettä). Ekspansiivinen vastaväite sisältää selvän liitoksen vastapuolen kantaan, joka ainakin osittain kielletään tai hylätään.

Toisiinsa kiinteästi liittyvät vuoroparit ovat yleinen keskustelun rakenteeseen liittyvä, dialogisuutta lisäävä tekijä. Vuoroparit ovat ilmauksia, joiden kumpikin jäsen tulkitaan suhteessa toiseen jäseneseen. Väite ja vastaväite ovat tällaisia vuoropareja. Niitä ovat myös kysymys ja vastaus. Vastaväitteet kiinnittävät vuoron edelliseen, kysymykset puolestaan ovat keino luoda vastapuolen puheelle rajoitteita: kysymys vaatii seuraajakseen vastauksen. Vaalikeskusteluissa ehdokkaiden toisilleen esittämät kysymykset ovat usein täydennys- tai tarkennuskysymyksiä tai retorisen kysymyksen muotoon puettuja vastaväitteitä, siis myös reaktioita vastaehdokkaan vuoroon. Ne lisäävät näin dialogisuutta kytkemällä vuoroja sekä eteen- että taaksepäin, kuten esimerkki (14) osoittaa.

(14)

- 1 EA ... ja kun katson että millä tavalla Ranska Saksa ja
2 Englanti esimerkiksi toimivat, nehän toimivat erittäin
3 itsekkäästi, ajavat omia etujansa ja silloin pienten
4 maiden täytyy hakea myös samanlainen taktiikka
5 [ei Suomen näkökulmasta]
6 TH **[siis et pienet vastaan suuret niinkö]**
7 EA ei Suomen näkökulmasta katso Euroopan unionissa
8 asioita mikään muu maa kuin Suomi.=
9 TH **=se on totta mutta pienet vastaan suuret mitenkähän siinä [kävisi.**
10
11 EA [ei pienet vastaan suuret mutta ei niin että
12 pienet
13 lyöttäytyvät suurten kylkeen ja kuvittelevat että
14 siellä meille tulee joku [(onni)
15 TH **[mut] eiks kannattas paremmin**
16 **se mitä on tehty tähän asti et** koetetaan löytää
17 asiakohteisesti tukijoita olkoon ne isoja tai pieniä
18 ja ...

(*Presidentti 2000, TV1 3.2.2000*)

Katkelma sisältää kysymysten lisäksi muitakin dialogisia elementtejä, kuten vastapuolen

vuoron kommentointia (*se on totta*) ja vasta-
väitteitä (*ei...*). Kielelliset sidosaineokset, kuten pronominit (*se*), konnektorit (*siis et, mutta*) ja leksikaalinen toisto (*pienet vastaan suuret*, r. 9 ja 11), merkitsevät osaltaan vuoron kytköksiä. Dialogisuuden lisääntyessä erilaiset elementit kasaantuvat.

Halonen käyttää yleisesti ottaen enemmän erilaisia dialogisuutta lisääviä keinoja kuin Aho. Monissa tutkimuksissa on viitattu siihen, että naiset ovat yleisesti dialogisempia kuin miehet (ks. esim. Tannen 2000). Keskusteluanalyysin näkökulmasta sukupuoli on kuitenkin relevantti vain silloin, kun se tehdään näkyväksi. Vaalikampanjassa molemmat ehdokkaat pyrkivät korostamaan sitä, että ehdokkaan pätevyys on ratkaiseva seikka, ei sukupuoli. Vain harvoin sukupuoli tuotiin esiin television vaalikeskusteluissa. Näin tapahtuu esimerkissä (10), jossa Halonen tuo naiseuden esiin, mutta Aho torjuu sen relevanssin.

Ehdokkaiden dialogisuus on tietysti riippuvainen myös ohjelman rakenteesta, joka voi olla dialogisuutta edistävä (esim. Ilta presidentin kanssa, MTV3 28.1.2000). Kuitenkin vaalikeskustelun asetelmat, toimittajan rooli ja toiminta tukevat useimmiten monologisuutta: kysymyksiä esitetään vuorotellen ehdokkaille. Monologisuus korostuu ulkopuolisten asiantuntijoiden tai yleisön osallistuessa, koska kysymykset on silloin usein yksilöity erityisesti jommallekummalle ehdokkaalle (esim. Presidentti 2000, yleisötentti Turussa, TV1 30.1.2000). Paikoin toimittajat rakentavat keinoitekoisesti väittelytilanteen (*väiteltää se keskenänne*, Presidentti 2000, TV1 3.2.2000). Toisaalta vaalikampanjan loppupuolella ehdokkaat aktivoituivat ja asettuivat selkeämmin vastakkain, mikä puolestaan lisäsi keskustelun dialogisuutta (Kaksintaistelu, MTV3 4.2.2000).

Ehdokkaiden puhekielisyys

Kumpikin ehdokas on julkisuuteen tottunut poliitikko. Pitkä poliittinen ura on epäilemättä samankaltaistanut puhetapaa. Niin ikään kumpikin on työssään elänyt ja elää kirjallisessa maailmassa, kirjakielisten tekstien keskellä, niihin orientoituen ja niitä käyttäen. Televisiossa käyty keskustelukin on osa ehdokkaiden elämänpiiriä, elämää kirjakielisten tekstien

maailmassa ja osana muita keskusteluja, joissa erilaisilla kirjoitetuilla poliittisilla ja hallinnollisilla teksteillä on merkittävä rooli. Ehdokaiden televisiossakin käyttämä kieli saa hahmonsäilytysnäkökulmasta kielellisessä maisemassa eikä ole siitä irrallaan. Kysymys on intertekstuaalisuudesta, puhutun ja kirjoitetun elämisestä limitään.

Samankaltaisesta elämänpöytästä huolimatta eroja on kuultavissa. Erot eivät ole vain edellä käsitellyissä vuorovaikutukseen liittyvissä seikoissa, vaan myös itse kielellisessä tuotoksessa. Kielellinen tuotos vaikuttaa osaltaan siihen läheisyyden ja etäisyyden vaikutelmaan, joka jo edellä on käynyt ilmi vuorovaikutuksen ilmiöitä käsiteltäessä; läheisyyden vaikutelma voi syntyä puhekielisestä, arjessa tutusta kielenkäytöstä ja dialogi tarjoaa puhekielisyydelle paremman maaperän kuin monologiset, toisistaan irrallaan olevat, toimittajan kysymyksiin esitetyt vastausvuorot.

Yksi ehdokkaita erottava tekijä voi siis olla mahdollisesti erilainen varieteetti, erilainen puhekielisyyden aste. Seuraavassa tarkastelemme kummankin puhetaapaa yhden esimerkkikeskustelun, TV1:ssä 3.2.2000 esitetyn, noin puolitoista tuntia kestäneen Presidentti 2000 -keskustelun valossa. Kiinnostuksemme kohteena on se, mitkä variantit erottavat näennäisen samankaltaiset presidenttiehdokkaat toisistaan, ja myös se, missä suhteessa he muistuttavat toisiaan. Kysymys on näennäisesti vähäisen oloisista äänne- ja muotopiirteistä, joissa kummankin puhekielisyyden näkökulma näkyy.

Perusero on se, että Aho on kaikilla kriteereillä mitattuna selvästi kirjakielisempi kuin Halonen. Havainnollistamme eroa esimerkillä (15).

(15)

1 EA =mä en ole oikeastaan sanonut tai **tarkotta-**
 2 **nut** sitä
 3 että että sen yleinen hinta olisi liian korkea
 4 Euroopalle. (.) vaan olen ollut huolissani siitä
 5 miten se (.) kustannus jakautuu eri maiden kesken. (.)
 6 eri jäsenvaltioiden kesken. ja kun me olemme
 7 tässä
 8 paikassa missä olemme **nin** voi käydä helpos-
 9 ti niin
 10 jos emme tarkoin huolehdi edustamme että
 11 meille

8 tulee siitä (.) suomalaiselle palkansaajalle
 9 suomalaisille yrityksille ja suomalaiselle
 10 elintarviketaloudelle siitä tulee **suurempi** lasku
 11 kuin öö **muille** EU-maille ja siksi meidän on
 12 syytä
 13 olla hyvin tarkkana ja puolustaa suomalaista
 14 työtä
 15 ja yrittäjyyttä ja sen kilpailumahdollisuuksia.=
 16 TH =voinko vastata tähän että kun Saksan
 17 puheenjohtajuuskauden aikana niin sanotusta
 18 Agenda
 19 2000:sta sovittiin eli siitä että mikä on Euroopan
 20 unionin tulevaisuuden budjettipolitiikka ja mi-
 21 ten
 22 laajentuminen siihen sopii, **ni** siinä yhteydessä
 23 käytiin myöskin sekä hallituksen että eduskun-
 24 nan
 25 kanssa keskustelut siitä että mikä **tää** ratkaisu
 26 on. siitä saatiin yhteinen **ratkaisu** ja **minun**
 27 **mielestä** se toinen puoli mihin Esko Aho (.)
 28 ihan
 29 oikein toi toi **niinkun** tässä **aikasemmassa**
 30 puheenvuorossaan huomionsa niin se on se että
 31 ei
 32 ketään uutta ehdokasmaata saa ottaa **vaan**
 33 **niinkun**
 34 poliittisen sympatian vuoksi mukaan, vaan
 35 **heiän**
 36 pitää täyttää **nää** molemmat ehdot, ja **nää** eh-
 37 tojen
 38 täyttäminen **tän** demokratia- ja talousehdon
 39 täyttäminen **nin** sitten pitää huolen siitä että
 40 tästä ei tule liian **kallista**. ja: **täs** mielessä **nii**
 41 **musta nin** kukaan ei tietysti halua maksaa
 42 enempiä
 43 kuin osuutensa on **mut** että tästähän on pää-
 44 tökset
 45 ja **mä oisin kysynytki** vain sitä että **et** onko
 46 onko
 47 **onks** tässä **niinku** olemassa joku **uus** idea että
 48 **et**
 49 millä tavalla **et pitäs**kö **tää sit** Agenda 2000
 50 **jotenki** purkaa sehän on **eduskunnanki** hy-
 51 väksymä (.)
 52 kanta.

(Presidentti 2000, TV1 3.2.2000)

Lihavoinnit osoittavat, miten Halosen puhe on jo äänteellisesti ja morfologisesti huomattavasti puhekielisempää, siis poikkeaa kirjakielistä enemmän kuin Ahon, jolla puhekielisiä varianteja on huomattavan paljon vähemmän. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että Aholla ei olisi puhekielisiä varianteja. On myös ilmeistä, että Ahon puhetaapaa aavistuksen verran muuttuu ohjelman aikana: ohjelman lo-

pussa hän on jossain määrin puhekielisempi kuin ohjelman alussa, kuten myöhemmin osoittamme.

Halosen vuorossa huomio kiinnittyy myös siihen, että vuoron edetessä puhekielisyyksien määrä näyttää lisääntyvän, ja vuoron lopussa on suorastaan puhekielisten varianttien kasauma. Kasautuminen liittyy siihen, että vuoron loppua kohden puhe nopeutuu – joutuvathan ehdokkaat koko ajan huolehtimaan siitä, että kaikki tulisi sanotuksi, ennen kuin toimittaja mahdollisesti ottaa seuraavan vuoron – ja siten on luonnollista, että esimerkiksi loppuvokaalit heittyvät pois ja pronominit lyhenevät helpommin kuin hitaasti puhuttaessa. Puhekielisyyksien lisääntymistä vuoron lopussa voi selittää myös sisällöllisillä syillä: kun Halonen alkaa puhua omista mielipiteistään ja esittää oman kysymyksensä, puhekielisten varianttien määrä on suurempi kuin silloin, kun hän puhuu asioista yleisemmällä tasolla, ikään kuin poliittisessa ympäristössä, kuten vuoron alussa. Kirjakielisyyden taustalla ovat ne lukemattomat tekstit, joihin hän implisiittisesti viittaa.

Esimerkeissä olemme kiinnittäneet huomioita erityisesti äänteelliseen ja morfologiseen puhekielisyyteen. On kuitenkin ilmeistä, että myös lausumien rakenne, puhekielen syntaksi, on puhekielisempi silloin, kun äänne- ja muototaso on puhekielistä. Halosen puhekielisemmässä vuorossa myös syntaksi on toisenlainen. Sellaiset rakenteet kuin *keskustelut siitä että mikä tää ratkaisu on* (r. 20–21), *niin se on se että* (r. 24), *täs mielessä nii musta nin kukaan ei* (r. 30–31), *että et onko onks tässä niinku olemassa joku uus idea* (r. 33–34), *että et millä tavalla et pitäskö tää* (r. 34–35) osoittavat poikkeamista kirjakielen mukaisista rakenteista. Sen sijaan Ahon vuoro on myös syntaktisesti täysimuotoinen, mitä voi havainnollistaa sillä, että sen muuttaminen kirjoitettuun muotoon vaatisi vain vähän muutoksia.

Mistä ehdokkaiden kielimuotojen erot sitten muodostuvat? Näyttää siltä, että ne ovat ensisijaisesti määrällisiä, vaikka myös kvalitatiivisia eroja on aivan kielen pintatasollakin havaittavissa, niin kuin myöhemmin ilmenee. Ensin tarkastelemme niitä kielenpiirteitä, joissa kumpikin käyttää puhekielisiä muotoja lähes yksinomaan tai ainakin jossain määrin, kirjakielisen variantin kanssa vaihdellen. Kum-

mallakin ehdokkaalla on – Halosella siis kautta linjan runsaammin kuin Aholla – seuraavia varianteja.

	Aho n	Halonen n
<i>a:n/ä:n</i> loppuheitto sanoissa <i>mutta, että</i> (<i>mut, et</i>)	61	160
diftongin <i>-i:-n</i> kato (<i>semmonen, tällön, sano</i>)	65	72
persoonapronominivariantti <i>mä</i> : <i>mun</i> : <i>musta</i>	37	97
<i>-i:n</i> loppuheitto (<i>tulis, viis</i>)	17	79
demonstratiivipronominivariantti <i>tää</i> : <i>tän</i>	10	64
loppuheitto <i>olla</i> -verbin edellä (<i>täss_on, meill_on</i>)	9	17
<i>onks, eiks</i> vs. <i>onko, eikö</i>	4	3
<i>ea/eä</i> → <i>ee</i> (<i>oikeestaan, sitkeesti</i>)	2	4

Määrälliset erot ovat lähes kaikissa tapauksissa selviä. Kaikki mainitut variantit ovat kuitenkin puheen virrassa melko huomaamattomia – ehkä persoonapronominin taiputusmuotoja *mun* ja *musta* lukuun ottamatta – joten määrällisestä erosta huolimatta näiden perusteella ei vielä kovin suurta eroa ehdokkaiden puheen välillä voi tehdä.

Erilaisuuden kuva täsmentyy, kun kummankin kielenkäyttöä tarkastellaan myös eräiden muiden kielenpiirteiden valossa. Ero ei ole ainoastaan kvantitatiivinen, kuten edellä olevista piirteistä voisi päätellä, vaan se on myös kvalitatiivinen. Halonen käyttää nimittäin sellaisia puhekielen varianteja, jotka eivät kuulu ollenkaan Ahon julkiseen puheeseen tai jotka kuuluvat siihen vain satunnaisesti (vrt. myös Nuolijärvi 1997; Nuolijärvi & Tiittula 2000). Näistä varianteista on syytä mainita seuraavat:

minun ~ *mun* mielestä vs. *minun mielestäni*
ollu, nähny vs. *ollut, nähnyt*
oon, en oo vs. *olen, en ole*
oisin, ois(i) vs. *olisin, olisi*
sit(te) vs. *sitten*
täs, täst, siin jne. vs. *tässä, tästä, siinä* jne.
ne tekee vs. *he tekevät*
me mennään vs. *me menemme*

Lisäksi Halosella on satunnaisesti sellaisia puhekielisyyksiä, jotka erottautunevat osalle katsojista vielä selvemmin kuin edellä mainitut. Näitä ovat esimerkiksi

*katotaan, kattoo vs. katsotaan, katsoo
meiän, heiän vs. meidän, heidän
tehään vs. tehdään
pystyy, kattoo vs. pystyä, katsoa
pitää osaa vs. pitää osata
sil taval vs. sillä tavalla*

Eräässä suhteessa Aho on selvästi puhekielisempi, tarkemmin sanoen puheessaan länsisuomalaisempi, kuin Halonen. Aho ääntää usein *uo*-diftongit huomattavan avartuneina, esimerkiksi *pualesta vs. puolesta, pualueet vs. puolueet, hualta vs. huolta, vuadessa vs. vuodesa*. Tämäkään seikka ei ehkä kiinnitä länsisuomalaisten katsojien huomiota, koska enemmän tai vähemmän avartuneet diftongit kuuluvat länsisuomalaisten puheeseen. Tosin avartuneiden diftongien esiintyminen muuten hyvin kirjakielisessä puheessa voi herättää huomiota enemmän kuin silloin, kun ympärillä on muutakin puhekielisyyttä. Kontrasti ympäröivään puheeseen on Ahon tapauksessa suurempi, mikä voi olla leimaavaa.

Kaikesta edellä kuvatusta syntyy se vaikutelma, että Halonen käyttää puhekieltä enemmän, laajemmin ja systemaattisemmin kuin Aho. Hänen puhetapansa ei myöskään muutu, vaan on keskustelun alkupuolella yhtä puhekielistä kuin loppupuolellakin. Tämä pätee myös muihin presidentinvaalien aikana käytyihin keskusteluihin.

Aholla taas on paljon vuoroja, joissa on vain aavistus puhekieltä, mutta varsinkin loppupuolella hän käyttää puhekielen variantteja enemmän kuin alussa, jossa niitä ei useissa puheenvuoroissa ole nimeksikään. Puhekieliset muodot kasaantuvat siis hänelläkin tiettyihin kohtiin, ja voi jopa nähdä, miten hänen puhetapansa vähin erin sopeutuu hieman puhekumppanin puhettavan mukaiseksi eli muuttuu astetta puhekielisempään suuntaan, vaikka muutokset eivät ole suuria. Seuraavat Ahon puheenvuorot keskustelun alku- ja loppupuolelta havainnollistavat tätä muutosta.

(16)

- 1 EA ensin EU-lääkärin pitää (.) tutkia mitkä ovat syyt
2 jotka johtavat tällaiseen äärioikeistolaiseen
3 ilmiöön. (.) ja siellä on ilman muu- ilman muuta
4 ulkomaalaisvihaa (.) **siellon** myös mukana sosiaalisia
5 ongelmia jotka ovat aika tyypillisiä monelle
6 muullekin Euroopan maalle. (.) työttömyyttä
7 syrjäytymistä ja sitten siellä on mukana
8 kyllästymistä pitkään samankaltaiseen
9 hallituskoaliittioon. ja nämä kaikki ovat
10 nostaneet Haiderin puolueen kannatusta ja juuri
11 näistä syistä pitäisi toimia tavalla (.) joka ei
12 johda siihen että Haiderin suosio entisestään
13 kasvaa

(Presidentti 2000, TVI 3.2.2000)

(17)

- 1 EA oletetaan että se on näin. niin niin minusta
2 (h)omankin kokemuksenkin perusteella sanoisin että
3 että ei kolmessa **vuadessa** opi tuntemaan, (.)
4 toista ihmistä **sellasella** tavalla **et** voidaan vielä
5 varmasti tietää edes siitä että tuleeko
6 avioliitosta jotakin vai ei. se jo kertoo siitä
7 että (.) että että **tässä** suhteessa (.) tarvittaisiin
8 tukea (.) näille nuorille perheille ja ja ja siihen
9 (.) ikään **kun** miten **mä** sanoisin että o- että
10 autettaisiin kasvamaan siihen yhdessä elämiseen ja
11 siihen liittyviin vastuisiin. niin **mä** jos
12 sallitaan **ni mä** yhden kommentin myöskin saman
13 (h)tien sanon Tarja Haloselle koska koska kun
14 puhuttiin näistä ää näköaloista niin **mä** olen samaa
15 mieltä **et** on paljon positiivistakin (.) mutta kun
16 **esimes** kävin Kuopion y- yliopistollisessa
17 keskussairaalassa ja kuuntelin niitä sitä
18 hoitohenkilökuntaa siellä, (.) lasten psykiat-
19 rian (.)
20 tilanteesta siellä, (.) niin se on kyllä **sellasta**
21 kerrottavaa että tukka nousi pystyyn. (.) eli se
22 kertoo siitä **et** nämä ongelmat joita siellä
23 perheissä on ne sitten heijastuvat lapsiin ja
24 näkyvät ääritapauksissa sitten lasten psykiat-
24 rian
[(-)]

(Presidentti 2000, TVI 3.2.2000)

Vaikka keskustelun loppupuolella Ahon puhekielisten varianttien määrä siis lisääntyy, variantit ovat edelleen hyvin vähän leimaavia, osa suorastaan puheen virrassa huomaamattomia, kuten *sellasta, et, ni* ja painoton *mä*. Kysymys

on siis pelkästään määrän lisääntymisestä, ei kvalitatiivisista muutoksista. Joskin siis Aho keskustelun aikana sopeutuu hiukan puhekumppaninsa suuntaan, hän sopeutuu vain tiettyyn rajaan asti eikä edelleenkaan käytä kaikkia niitä puhekielen variantteja, joita Halonen käyttää (vrt. edellä).

Kirjoitetun kielen mukaisen puhutun kielen läsnäolo presidenttiehdokkaiden keskusteluissa ei ole sattuma. Puhekielisyys syntyy monista muistakin tekijöistä kuin äänteellisistä ja morfologisista eroista. Puhekielisyuden vaikutelma voi syntyä sananvalinnasta (TH *pienää lainsäädäntö- ja asetushommaa, toistappäin*), puhekielisten lausumien tai metaforien käytöstä (EA *päätt kolisee, tukka nousi pystyyn*; TH *se on kivaa ku pojat nyt yhdessä, ei auta nyt kuuluu*) tai, kuten aiemmin oli puheena, puhekielen syntaksista. Yksistään jo puhekieliset äänne- ja muotovariantit ovat kuitenkin kaikessa vähäisyydessään oireellisia ja kokonaisvaikutelman kannalta olennaisia. Kirjakielinen puhetapa, joka ei ole useimpien suomalaisten äidinkieli, on ikään kuin erilaisten ryhmittymien ulkopuolella, ei kiinnity aikaan eikä paikkaan. Silti ja ehkä juuri tästä syystä se on kaikessa neutraaliudessaan arvoväritteinen valinta, joka erottaa presidenttiehdokkaan arjesta, tavallisesta katsojasta, jolla on äidinkielenään ja/tai puhetapanaan jokin muu suomen kielen varieteetti. Etäisyyden ottaminen on siten etäisyyden ottamista myös kielellisen tuotoksen tasolla, ja toisaalta arki voi näkyä myös puheen pienimmässä yksityiskohtissa. Ehdokkaiden väliset erot eivät siten ole vain poliittisia eroja, vaan voivat ulottua pienimpiin kielellisiin yksiköihin, äänneisiin saakka. Mielenkiintoista on, että tässä kaikessa on merkittävä johdonmukaisuus, jossa yhtäältä puhekielisyys, konkretia ja dialogimaisuus ja toisaalta kirjakielisyys, abstraktius ja monologimaisuus kohtaavat toisensa.

Puhetyyli ja käsitys presidenttiydestä

Tässä artikkelissa olemme käsitelleet sitä, millaisista aineksista käsitys televisiokeskustelijan persoonasta voi syntyä keskustelukäyttäytymisen perusteella. Lähtökohtamme on ollut intuitiivinen tuntuma ja eri tahoilla esitetty käsitys siitä, miten vuoden 2000 presidentinvaalien yhteydessä järjestetyissä televisiokeskusteluissa

toisen kierroksen ehdokkaat, Esko Aho ja Tarja Halonen, tuntuivat olevan monessa suhteessa erilaisia. Halusimme vuorovaikutuksen ja variaationanalyysin keinoin selvittää, mitkä kielelliset ilmiöt mahdollisesti vaikuttavat tällaisen käsityksen syntymiseen. Samalla pyrimme osoittamaan, että poliittista toimintaa ja poliitikon kielenkäyttöä ei ole syytä pitää toisistaan riippumattomina seikkoina. Ei ole sattumaa, missä ja kenen puheessa mitään ilmiötä esiintyy.

Vaalikeskustelujen yksityiskohtainen analyysi osoitti, että Halonen käytti enemmän dialogisia elementtejä kuin Aho. Dialogisuus ilmeni omien vuorojen kytkemisenä keskustelukumppanin puheeseen, toisen kommentoinnissa sekä erimielisyyden ja erityisesti samanmielisyyden osoituksina. Dialogisuuden vastakohta monologisuus puolestaan korostui, kun ehdokas antoi oman lausuntonsa sitomatta sitä muuhun keskusteluun. Toinen ehdokkaiden välinen ero oli puheen konkreettisuus: Halonen esitti presidenttiyden arkipäivän poliittisen toiminnan kautta Ahon korostaessa enemmän arvoja. Kolmas ehdokkaita erottava tekijä oli se, että Halonen oli selvästi puhekielisempi kuin Aho. Puhekielisyys liittyy dialogisuuteen siten, että spontaanin keskustelunomaisuuden lisääntyessä myös kielimuoto muuttuu puhekielisemmäksi. Kaikki mainitut tekijät vaikuttavat osaltaan siihen, että Ahosta syntyvä kuva on etäisempi kuin Halosesta, joka tulee puhekielisyysnäkökulmasta lähemmäksi katsojaa ja arkea.

Konkreettisesti ehdokkaiden käsitys presidenttiydestä ja siitä, millainen hyvän presidentin tulee olla, käy ilmi heidän oman kielellisen toimintansa kautta. Esimerkiksi Halonen korosti kampanjan aikana yhteistyökykyä presidentin tärkeänä ominaisuutena. Yhteistyökykyä ei voi osoittaa pelkästään sanoin, vaan uskottavuus vaatii sen osoittamista kaikessa toiminnassa, myös vuorovaikutuksessa, jonka äänestäjä voi tavoittaa television keskusteluohjelmassa.

Lopuksi havainnollistamme vielä yhden esimerkin avulla sitä, miten ehdokkaan näkemykset ja hänen puhetyylinsä liittyvät toisiinsa. Kun toimittaja pyysi ehdokkaita esittämään toisilleen kantansa vapauspuolueen noususta Itävallan hallitukseen, perustelemaan kantansa ja sopimaan yhdessä Suomen vastauksesta Portugalin hallitukselle, keskustelu päättyi esimerkiksi (18) näkyvään tapaan.

(18)

- 1 T1 [anteeksi] ehdokkaat nyt tässä vaiheessa kysyi-
sin
2 teiltä että että onko tulkintani oikea että (.) te
3 ette pysty tässä muodostamaan (.) yhteistä
[vastausta.
4 TH [.hhh
5 T1 vai vai mikä mikä teidän [oma näkemys/
6 EA (me olemme olleet)
tästä
7 asiasta vähän eri mieltä. minä olen itse asias-
sa ollut
8 samalla kannalla minkä mille kannalle Euroo-
pan
9 parlamentti tänään asettui.
10 TH hh minä tuota yritin tässä sitkeästi dialogia
mutta
11 myönnän suoraan että ei tässä kyllä jäänyt pal-
jon
12 aikaa mutta kyllä mä nyt sitkeesti koetin olla
13 yhteistyökykyinen ja pyrin saamaan tässä jon-
kin
14 näköstä ratkasua aikaiseksi.

Aho toteaa (r. 6–7), että (*me olemme olleet*) *tästä asiasta vähän eri mieltä*, Halonen puolestaan viittaa keskustelun kulkuun ja omaan toimintaansa dialogin ja yhteisen ratkaisun aikaansaamiseksi: *minä tuota yritin tässä sitkeästi dialogia* (r. 10), *kyllä mä nyt sitkeesti koetin olla yhteistyökykyinen ja pyrin saamaan tässä jonkin näköstä ratkasua aikaiseksi* (r. 12–14). Hän siis korostaa myös puheessaan sitä kooperatiivisuutta, joka näkyi muutoinkin hänen keskustelukäyttäytymisessään ja ottaa tässä kohden huomioon myös toimittajan tehtävänannon ja reagoi siihen arvioimalla käytyä dialogia.

Puhetyyli on hyvin monitahoinen ilmiö. Se on kokonaisuus, joka muodostuu monentasoisista kielellisistä ja ei-kielellisistä keinoista. Tälle kokonaisuudelle annetaan aina jonkinlainen tulkinta. Puhetyylin perusteella puhuja tulkitaan esimerkiksi etäiseksi tai läheiseksi, arvokkaaksi tai tavalliseksi, omaksi itsekseen tai imagonrakennuksen tuotteeksi. Myös käsitys Ahon särmättömästä ”teflonpinnasta” on peräisin samasta lähteestä. Poliittinen toiminta ei siis ole yksi ja kielenkäyttö toinen asia.

Litterointimerkit

.	laskeva intonaatio prosodisen kokonaisuuden lopussa
(ei merkkiä)	intonaatio tasainen
,	intonaatio laskee hiukan
?	intonaatio nousee
älä	äänteen, tavun tai sanan painotus
jo-	kesken jäänyt sana
jo:	venytetty äänne
.hhh	sisäänhengitys
hhh	uloshengitys
£joo£	hymyilevä ääni
jo(h)o	sana tuotettu nauraan
hehe	naurua
[]	päällekkäispuhunnan alku ja loppu, hakasulut kohdentavat myös ei-verbaalisen viestinnän
=	kaksi eri puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta
(.)	lyhyt tauko
(joo)	epävarmasti kuultu jakso
(--)	jakso, josta ei ole saatu selvää

LÄHTEET

- Hakulinen, Auli (1983): On decision-making in responses. Teoksessa Fred Karlsson (ed.): *Papers from the 7th Scandinavian Conference of Linguistics*, s. 305–317. Helsingin yliopisto, Yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 9.
- Isotalus, Pekka (toim.) (1998): *Kaveri vai peluri. Poliittikko mediassa*. Atena, Jyväskylä.
- Isotalus, Pekka & Pörhölä, Maili (1994): Mikä presidenttiehdokkaiden televisiokeskustelussa kiinnostaa nuoria? *Politiikka* 36:4, s. 272–282. (Myös teoksessa Isotalus 1998, s. 18–37.)
- Jääsaari, Johanna & Savinen, Ari (1995): *Television vaalikeskusteluohjelmat yleisön arvioitavina*. Tutkimusraportti 2/1995. Yle, tutkimus- ja kehitysosasto. Helsinki.
- Jääskeläinen, Markku J. & Pekkola, Tapio (2000): *Kampanja jonka ei pitänyt onnistua*. Otava, Helsinki.
- Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (1998): Retoriikka. Teoksessa Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila (toim.): *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*, s. 233–302. Gaudeamus, Helsinki.
- Kanerva, Jukka (1994): ”Ryvettymisen hyvä puoli”. *Suomalainen politiikka ja poliitikot televisiossa*. Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 40.
- Kanerva, Jukka (1997): *Character, intimacy, and issues in a presidential campaign. A rhetorical analysis of the PresiTenti interview series, Finland*. Jyväskylän yliopisto. Studies in Communication 9.
- Lautamatti, Liisa (1983): Response strategies in the tv-interviews of four Finnish presidential candidates: Presentation of a model for analysis. Teoksessa Heikki Nyysönen & Anna Mauranen (toim.): *AFinLA:n vuosikirja 1983*, s. 21–35. Suomen soveltavan kieli-

- tieteen yhdistyksen julkaisuja 36. Oulu ja Helsinki.
- Leiwo, Matti (1988): Kuinka Koivisto vakuutti äänestäjät presidentin valitsijamiesvaalien vaalitentissä 1982? *Politiikka* 30:2, s. 116–124.
- Nuolijärvi, Pirkko (1994): Vierekkäinen vuorovaikutus. Martti Ahtisaari ja Elisabeth Rehn televisiohaastattelussa. Teoksessa *Sukupuoli, media ja presidentinvaalit*. Tasa-arvo julkaisuja 1/94. Helsinki, s. 57–71.
- Nuolijärvi, Pirkko (1997): Poliitikko televisiokeskustelujen osallistujana. Teoksessa Matti Mälkiä & Jari Stenvall (toim.): *Kielen vallassa. Näkökulmia politiikan, uskonnon ja julkishallinnon kieleen*, s. 119–132. Tampere University Press, Tampere.
- Nuolijärvi, Pirkko & Tiittula, Liisa (2000): *Televisiokeskustelun näytämöllä. Televisioinstitutionaalisuus suomalaisessa ja saksalaisessa keskustelukulttuurissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 768. SKS, Helsinki.
- Nuolijärvi, Pirkko & Tiittula, Liisa (tulossa): *Rakas Tarja ja ystävä hyvä*. Presidenttiehdokkaiden puhutelmumuodoista.
- Nylund, Mats (2000): *Iscensatt interaktion: Strukturer och strategier i politiska mediesamtal*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 622. Helsingfors.
- Tainio, Liisa (toim.) (1997): *Keskusteluanalyysin perusteet*. Vastapaino, Tampere.
- Tannen, Deborah (2000): *Puhummeko samaa kieltä? Nainen ja mies keskustelevat*. Suom. Mirja Rutanen. (*You Just Don't Understand*, 1990). Otava, Helsinki.
- Uimonen, Risto (1996): Katkeria kyyneliä ja makeita voittoja. Imagot, mielikuvat ja julkisuuden hallinta mediayhteiskunnassa. Teoksessa Risto Uimonen & Elisa Ikävalko: *Mielikuvien maailma. Miten mediajulkisuutta muokataan ja imagoja rakennetaan?*, s. 11–166. Inforviestintä, Helsinki.